

ПРЕЗ ЧУМАВОТО

Чу се, че в долните села, далеч не повече от един ден път, дошла чумата и хората там мрели толкоз много, че не сварвали да ги погребват. Тая страшна вест изплаши всички и, както ставаше и при друга напаст - когато се зададяха кърджалии или се повдигаше сефер и война, - мъжете се насъбраха на Черковното кафене, а жените по протките и се заловиха да тълкуват новината. И тъй като опасността беше еднаква за всички, примирението лесно идеше и в тая задушевност мнозина дори можеха да се шегуват и смеят. Но вечерта, когато всеки се прибра у дома си и остана сам, призракът на смъртта отново се изправи, неумолим и страшен. На другия ден всеки мислеше съседа си за молепсан от чума, затваряше се в къщата си и здраво залостяше вратите. Спотаиха се всички и само чакаха да чукне клепалото за умряло или да се вдигне плач в някоя къща.

А и самото време беше нездраво, задушно. Въздухът, отровен от тежките миазми на лешове и нечистотии, беше замрежен от прах. Същият тоя прах покриваше къщи, дървета и улици, тъй че всичко беше потъмняло и сиво, каквато беше и изсъхналата земя. Месеци наред не беше капнало капка дъжд. Горите насреща в планината горяха. Денем там се виждаше само дим, но вечер върху тъмните плещи на Балкана пламваше огнената линия на пожарите, сключена в огромен кръг, който все повече растеше.

Всички тия неща, твърде обикновени във всяко друго време, сега добиваха смисъла на знамения. Страх подкосяваше силите, помътваше разума. Страшната болест дебнеше отвсякъде и всеки гледаше да си помогне сам, както знаеше и както беше чувал. Чесънът стана скъпо и рядко лекарство. Не забравиха и силата на магиите: пред много протки увиснаха чудновати китки, в които имаше сух босилек, червена нишка и крило от прилеп или кълка от жаба. Из гиризите протекоха разноцветни води, в които се виждаха остатъци от варени билки. Някой се досети и запали в двора си огън от говежди тор. Скоро такива огънове пламнаха във всяка къща. Гъст миризлив дим изпълни селото, смеси се с дима от пожарите на Балкана и замъгли цялата околност. Не подухваше и най-слабият вятър. Тишината стана още по-дълбока и по-страшна.

Минаха тъй няколко деня. Никой не умря, чумата не беше дошла, може би и нямаше да дойде. Хората позабравиха предпазванията си, взеха да си приказват най-напред през плетищата, после по комшулуците и най-сетне излязоха и по улиците. Но никое зло не иде само. През тия няколко дни във всяка къща усетиха нужда от много неща. Брашното се привършваше и друга не по-малка опасност показваше вече страшното си лице - гладът.

Жените се вайкаха и плачеха пред мъжете, мъжете се срещаха край плетищата, разменяха по някоя дума и гледаха в земята. Утре селото щеше да пламне от страшната болест, какво ще правят? Да бягат в Балкана? Но всеки имаше на главата си по пет-шест гърла и трябваше да се мисли за най-главното - за хляба. Трябваше един умен, един сърцат човек, който да каже какво да се прави и да поведе селото. Името на хаджи Драгана започна да се шепне по-често. Той беше човекът, който можеше да спаси селото. Първо това си го казаха помежду най-

близките съседи, после премина от махала на махала и не след много време четирма старци, избрани от цялото село, отиваха вече към къщата на хаджи Драгана. Отиваха да му кажат, че съдбата на селото е в неговите ръце.

Из пътя старците позабравиха за чумата и мислеха как ще влязат в къщата на хаджи Драгана. Сприхав и начасничев човек беше хаджият, понякога ще те посрещне тъй, че не знае къде да те тури, а понякога ще те нахока и ще те изпъди. И когато старците стигнаха пред тежките, обковани с желязо порти на хаджи Драгановата къща и дядо Нейко, муфтарят, почука на мандалото, всички други сложиха ръце на патериците си и потопиха очи в земята. За голямо учудване, тоя път, щом казаха на хаджи Драгана кои са и защо идат, той на часа каза да ги пуснат.

И дворът на хаджи Драгана се стори на старците не такъв, какъвто го знаеха. Аргатинът, който вървеше пред тях, като че стъпяше на пръсти, очите му гледаха плахо. Никой от многобройната челяд на хаджият не се виждаше из двора, големите анадолски кучета не се и помръднаха на синджирите си. Но през оградата на градината заничаха вейки с жълти едри дюли и старците си помислиха, че ако те изглеждат тъй хубави, то е затуй, защото утре не ще има ръце, които да ги откъснат. Когато стигнаха под асмата и повдигнаха очи, там нямаше толкова листи, колкото грозде. И тия черни, набити гроздове им се сториха също тъй прокоба на напаст.

Намериха хаджият горе в стаята, седнал по турски на минсофата, с чибук в ръка, а други пет-шест празни чибук бяха наредени на стената зад него. Отпреде му на червения килим беше сложен филджан с кафе, в слънчевия сноп, който влизаше през прозореца, плуваше на тънки ивици тютюнев дим. Изути по лапчуни, старците безшумно минаха и насядаха по възглавниците. Скъп беше на приказки хаджи Драган и направо ги попита какво ги носи при него.

Мъдро, отмерено и бавно, дядо Нейко започна да говори най-напред за чумата, за страха на селото, после за немотията и тъкмо щеше да започне да приказва за глада, влезе Тиха, дъщерята на хаджи Драгана. Тя донесе кафе за всички. Отдъхнаха си старците, като видяха поне една весела душа в селото. Очите на Тиха, продълговати и черни като сливи, пак тъй дяволито си светеха, косите ѝ бяха гладко прибрани на път, страните ѝ пресни като праскова. Тя не се стърпя да не се закачи и сега и като подаваше кафето на старците, успя да им пришепне, без да я чуе баща ѝ, че ѝ е чудно как чумата не е взела още такива стари хора като тях.

- Да пази бог, чедо - каза дядо Нейко, - то като дойде, не гледа старо, младо.. .

- Не - засмя се пак Тиха, - стари кожи ѝ трябвали сега, старите щяла да мори.

Докато хаджият разбере за какво приказват, Тиха излезе. Поизкашля се дядо Нейко, едно, да скрие шегата на момичето, друго, за да се приготви, и пак почна думата си. Отново приказва за чумата, после за глада, после пак за чумата. Най-послед той свърши и рече:

- Селото на тебе гледа, хаджи. Ти баща, ти майка. . .

В тая решителна минута старците наведоха очи и чакаха да чуят какво щеше да каже хаджи Драган. Изведнъж весел, гърлест смях екна в стаята: смееше се хаджи Драган. Старците учудено го гледаха. Едър човек беше хаджият и както беше се дръпнал назад и се смееше, цялото му тяло се тресеше, а лицето му беше се наляло с кръв.

- Та затуй ли сте дошли при мене? - гръмна дебелият му глас. - Ами че аз. . . Ха-ха-ха! Аз сватба ще захващам днес, а вий за умиране приказвате.

- Какво думаш, хаджи - рече дядо Нейко, - може ли?

- Защо да не може? Женья Тиха, ви казах. Останало ми е едно момиче, ще оженя и него.

- Бива ли, хаджи? Хората мрат. . .

- Кой мре? Къде мрат? Какво ми дрънкате вие мене! Никаква чума няма, ви казвам аз. Ако мрат някои, мрат от страх. Така е - уплаши ли се човек, поиска ли да умре, ще умре. Не ми е изпила кукувица ума мене; ако имаше чума, залавях ли сватба!

Старците трепнаха. Надеждата, която всеки таеше в себе си, се пробуди и те й повярваха.

- Право казва хаджият - казаха си те. - Не ще да е чума, страх ще е. . .

Не отстъпваше само дядо Нейко:

- А глада? Брашно няма вече у никого.

Хаджи Драган махна с чибук си.

- Хамбарите ми са пълни. Има за цяло село. Ще дам на всички. Не ще им го дам току-тъй, ще ми го платят, когато имат, но ще им дам. А сватбата ще си направим.

Когато по-късно Тиха влезе и за трети или четвърти път внесе пълно бакърче с вино, от старото, червено вино на хаджият, тя завари старците, че приказват всички в един глас, весели и пийнали. И тя шеташе между тях, усмихваше се и по-смело им подхвърляше шегите си.

- Вий приживе помана ли си правите - казваше им тя.

А старците клатеха глава, смееха се и в сладкото опиянение на виното, което сякаш ги люлееше на люлки и ги караше да забравят възрастта си, тая черноока мома им се виждаше такава палава, такава хубава!

А след обяд стана тъй, както беше казал хаджи Драган: сватбата започна. Сред мъртвилото, което досега цареше в селото, и сред гъстия дим на огньовете изведнъж се зачуха гайди, загърмяха тъпани. По протките и по мегданите се насъбраха жени. Какво е туй? Луди хора ли има в селото? А когато разбраха, че хаджи Драган жени дъщеря си Тиха, същото казаха и за него: „Луд ли е? В такова време!“ Но колкото и да осъждаха хаджи Драгана, ударите на тъпаните ги ободряваха, развеселяваха се, без да щат, радваха се и най-после свършиха с туй, че сами признаха, че хаджи Драган постъпва много добре. Хаджи Драган знае какво прави. Остана само една загадка: защо хаджи Драган женеше Тиха за същия тоя момък, чиито сватовници беше върнал преди месец? Тогава бяха помислили, че Тиха иска да чака Величка Дочкин, с когото се бяха искали и който от три години беше на печала. Какво беше станало сега - Тиха ли се беше отказала от Величка, или хаджи Драган беше се раздумал?

Ето за кое се приказваше по протките и по мегданите. А в това време дядо Нейко слизаше от единия край на селото към другия. Защо хаджи Драган даваше дъщеря си на Люцкановия син, добър и имотен момък, а не чакал да се върне синът на Дочка вдовицата, гол като хурка - това не го занимаваше. Хаджи Драган знаеше какво прави. Важното за дядо Нейко беше, че хамбарите на хаджи Драгана се отварят за селото и каквото и да става, глад няма да има. Това той разправяше на жените, покрай които минаваше, и завършваше:

- Чума няма. Ако имаше чума, луд ли е хаджи Драган да започва сватба?

И той казваше това не само да ободрява другите, а сам вярваше в него. И весел, важен като всеки муфтар и малко с помътена глава от старото вино на хаджи

Драгана, дядо Нейко продължаваше пътя си. Той гледаше да стигне до долния край на селото, защото там беше си нарочил най-главната работа. Знаеше, че докато мало и голямо се чудеше где да се дене от страх, тук, в долната махала, дрипави нехранимайковци се събираха по механите и казваха: „Нас чума не ни хваща. Чумата е за чорбаджиите. Ние ще ги мъкнем на гробищата.“ Сега дядо Нейко ги свари в механата, че държат чашите си, слушат тъпаните и се гледат като замаяни. „Какво е?“ - питат се. „Какво е - отговаря дядо Нейко, - сватба.“ И си излиза, като ги оставя да се гледат един други в очите и да се чудят.

Когато дядо Нейко се върна у хаджи Драганови, на двора под асмата, под черните гроздове, играеше голямо хоро. Играеха като луди, потънали в пот, като че бяха къпани. Нямаше врагове вече хаджи Драган, в двора му беше се събрало цяло село. Който беше на хорото, играеше, който не - отиваше при хамбарите и подлагаше чувалчето си: Вълко, кехаята на хаджи Драгана, сипеше жито като злато и бележеше с ножа си по рабошите. Дядо Нейко беше доволен.

Така вървя тая небивала сватба цяла неделя. Съмнеше ли се, всеки тичаше към хаджи Драганови. Развеселяваха се един други, играеха до премаляване. Но имаше нещо болно в това веселие. Пиеха вино, за да приспят грижите си, смееха се, за да прикрият страха си. И гледаха се плахо един други и всеки мислеше, че някой знае нещо лошо и не го казва. А вечер пожарите светеха на Балкана. Щом се приберяха у дома си, същите тия хора, които бяха се веселили на сватбата, сега заключваха вратите си и плахо се ослушваха. Залъците се спираха на гърлото им. Когато заспиваха, душеше ги тежка мора. И при слабия блясък на кандилата лицата им изглеждаха бледи и измъчени като на мъртъвци.

Дворът на хаджи Драгана беше пълен с хора. Чакаха да изведат булката. Но тъкмо в това време се случи нещо, което внесе голям смут сред сватбарите: откъм север, над кориите, се показаха орли. Гледаха ги всички. Много орли. Опънали широки криле и сякаш не хвърчат, а се плъзгат, като че ги носи вятър. Къде можеха да отидат тия орли, ако не там, гдето има мърша, гдето има леш. Отиваха право към долните села, а там беше чумата, там мряха хора. Никой не каза това, но всеки си го помисли.

- Какво сте се заяпали? - ечна силният глас на хаджи Драгана. - Я свирете! - викна той на слисаните гайдарджии. - Чорбаджийско хоро искам. Тежко. Хайде, захващайте.

И гайдарджиите, на челата на които светна по една жълтица, залепена от хаджи Драгана, надуха гайдите. И хорото се залюля от единия край на двора до другия. Сам хаджи Драган го водеше, на две глави по-висок от другите.

Лудешко веселие обзе пак всички. Но останаха някои настрана, които си шепнеха нещо.

- Виж какви са червени очите на хаджият! - казваше един.

- Тряба да си е попиѝнал.

- Не, плакал е!

А вътре в къщи, в стаята, където обличаха Тиха като булка, никой не беше останал освен нея. Дружките ѝ бяха излезли да гледат орлите. Когато се върна първата от тях, Рада, която беше и най-вярната дружка на Тиха, видя, че Тиха беше си закрила лицето с ръце.

- Ти си плакала! - рече ѝ тя.

- Кой, аз ли? Мислиш ли, че аз мога да плача?
И Тиха се смееше, но в очите ѝ светеха сълзи.

- Ах, Тихо, ах, сестро, само да видиш колко орли! Ах, не е на добро!
- Я се остави!

- Тихо, сестричко, не се сърди. И що ти трябаше в таквoз време, да беше почакала. Можеше и Величко да се върне.

- Величко ли? Защо ми е Величко, аз си имам мъж. Кой знай къде го е тръснала чумата. Дано тез орли неговите меса да късат!

За миг очите ѝ потъмняха, но веднага пак се напълниха със светлина и тя се засмя. Влязоха и другите ѝ дружки. Върху черните коси на Тиха сложиха червено було и пръстите на момичетата бързо започнаха да го диплят, да го редят.

Обичай беше да се плаче, когато булката напуска бащината си къща. Но сега плакаха не само домашните, но всички, плакаха дори хора, които не знаеха що е сълзи през живота си. Трябваше хаджи Драган пак да се намеси и сватбата тръгна към черквата.

Нищо не се случи из пътя, освен конника, когото видяха да влиза от другия край на селото. Тоя човек препускаше с всичките сили на коня си, който можеше да бъде той, какво носеше?

Черквата се изпълни с народ. Запашиха свещите на полюлея и под него се изправиха булката и младоженецът. Започна се венчаването. Отведнъж откъм вратата се зачу шум. „Не сте ли го видели?“ - викаше женски глас и в настъпилата тишина познаха гласа на Дочка вдовицата.

- Ей сега си дойде - говореше тя на най-близките до нея. - Скочи от коня си и щом му казах, право към черквата. . . Тук трябва да е дошел.

- Дошел? Кой дошел? - плахо попита някой.

- Аааа! Дошла, чумата дошла! - писна женски глас навътре.

И както беше гъсто насъбрано, множеството се поклати, готово да бяга.

- Стойте бе, хора! - завикаха някои мъже. - Нищо няма, нищо!

Поуспокоиха се и се повърнаха. Но отпред, пред олтара на черквата, остана празно. И ето, на това място се появи мъж, млад, но почернял, прахен. Очите му, устремени към булката, горяха като въглени, полюляваше се. Поиска да пристъпи, но се присви в страшни гърчове, на лицето му се появиха черни петна. Краката му се подкосиха и той падна.

- Чумав! - извика някой. - Бягайте!

Всички се урнаха назад, заблъскаха се, завикаха. След туй се чу тропот като от стадо и черквата, останала съвсем празна, светна. Под полюлея стоеше само Тиха. Искеше да бяга и тя, но видя една жена и се спря: беше Дочка. Тя гледаше падналия пред олтара, чупеше ръце, очите ѝ бяха като на луда.

- Ах, боже, какво да правя - викаше тя, - син ми е, а е чумав! Ах, боже!

Няколко пъти ту пристъпва към него, ту се връща и най-после, като се хвана за косите и заплака, избяга и тя. Тогава Тиха тръгна към чумавия - Величко беше, позна го още щом се появи. Тя се наведе, обърна лицето му, после седна на каменното стъпало пред олтара, тури главата му на коленете си и го загледа в очите. Булото ѝ падна и закри нейното и неговото лице. Отзад, от потъмнялата икона, Исус ги гледаше и вдигаше десницата си.